

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестові мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

УДК 81.376

КАТЕГОРІЯ ІМЕНІ В УКРАЇНСЬКІЙ ЖЕСТОВІ МОВІ

Світлана Кульбіда,

доктор педагогічних наук, професор,

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України.

Актуальність. Найбільше багатство лінгвістичної спільноти глухих України – українська жестова мова (УЖМ). Лексичне багатство УЖМ свідчить про рівень розвитку спільноти глухих України. Сьогодні продовжуються лінгвальні розвідки жестової лексикології, яка вивчає склад жестів мови в цілому як системи [1,4-6].

Мета статті — на основі системного вивчення жестівникового фонду української жестової мови розкрити особливості поділу на групи класу жестових одиниць на позначення власного імені.

Основний предмет лексикологічного дослідження – жестові знаки як лексичні одиниці.

Методи дослідження: спостереження, осмислення й аналіз мовного матеріалу з точки зору теоретично-мовних, соціокультурних явищ, класифікація на групи за істотними ознаками, обробка фактичного матеріалу, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. Нечуючі люди користуються жестовими знаками як лексичними одиницями для того, щоб за їхньою допомогою виразити власне сприйняття дійсності, роботу власної думки. Жестові знаки є результатом прагнення глухої людини до економії сил, до зручності і легкості у спілкуванні.

* Фото Наталії Зборовської (2010).

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестові мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

Жест – розглядаємо як самостійну, наділену одним чи кількома значеннями, одиницю візуальної мови, яка легко відтворюється, і є будівельним матеріалом для речення. З психологічної точки зору, то це мінімальний руховий подразник, який викликає у свідомості нечуючої людини певне уявлення – реальний чи нереальний образ [2].

Кожен жест має одне чи більше значень, або набуває певного значення в контексті. Під лексичним значенням (семантикою) жесту розуміємо історично закріплену в свідомості спільноти (колективу) співвіднесеність жесту з певним явищем. Як зазначають Кульбіда С. В., Чепчина І.І., глуха людина з Франції, США чи Японії з легкістю впізнає у вікових жестах північноамериканських індіців: ВОГОНЬ, ПИРОГА, ВІГВАМ, які показуються двома руками, – БУДИНОК, ВОГНИЩЕ, ЧОВЕН [4]. Свого часу дослідник Гейльман Й. Ф. [3] дивувався, люди, які не спілкувалися між собою, розділені величезними

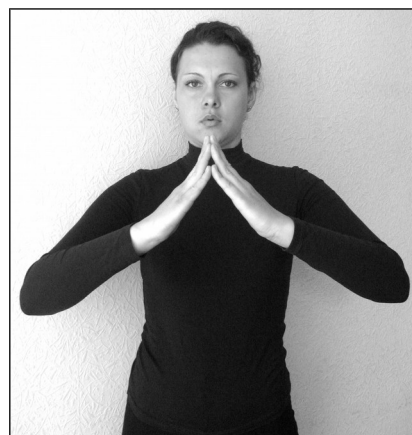
ВОГОНЬ

ВОГНИЩЕ

ПИРОГА

ЧОВЕН

ВІГВАМ

БУДИНОК

територіями і століттями, могли позначати предмети чи об'єкти схожими жестами.

У різних національних мовах досліджена значна кількість лексичних одиниць на позначення власного імені. Вони характерні для будь-якої ЖМ, в тому числі така група притаманна і для УЖМ, є елементом культури спільноти

* Фото Наталії Зборовської (2010).

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестовій мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

глухих [4. С. 451]. Створення імені є досить економним і зручним. Відмінною рисою особистих імен є їх постійна стійкість у межах функціонального стилю. Тенденція вибору імені в середовищі комунікації нечуючих сприяє створенню популярного «образу» людини, за нею закріплюються переважно якась жестова одиниця, що використовується у більшості випадків.

З 2006 і по сьогодні дослідниками УЖМ (Адамюк Н. Б., Зборовська Н. А., Іванюшева Н. В., Кульбіда С. В., Чепчина І. І.) встановлено, що серед різноманітних власних імен є типові імена, основна властивість яких полягає в тому, що вони регулярно вживаються аналогічно вживанню імен у словесній мові [5]. Жести-імена використовуються у мовленні для повідомлення інформації про особу. Точно так, як чуучі люди при знайомстві називають своє ім'я, так і нечуючі одразу називають зразу своє жестове ім'я. Стандартність і регулярність використання власних імен пояснюється й тим, що зовнішні ознаки, особливості поведінки, характеру, як найдоступніші для спостереження й, власне, об'єктивні у зоровому сприйнятті нечуючої людини іншими людьми, є головною підставою для характеристики іменної номінації. Характерним для сприймання людини є визначення у неї якоїсь характерної ознаки, властивої лише її індивідуальності, яка виражалася конкретно. У процесі дослідницької роботи з вивчення мовного фонду УЖМ ми дійшли висновку про можливість і доцільність розподілу на наступні групи найтипівіших власних імен за істотними ознаками:

а) імена, що вказують на зріст і особливості статури: ЗАВОРОТНИЦЬКА* (висока) – спортсменка, ТАРАПУНЬКА (високий), ШТЕПСЕЛЬ (карлик) –

* Фото Наталії Зборовської (2010).

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестові мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

ЗАВОРОТНИЦЬКА

актор театру міміки і жесту «Райдуга» та відомі актори розмовного жанру, ДІЄГО МАРАДОННА (кривоногий) – знаменитий футболіст, ШВАРЦЕНЕГЕР (плечистий) – відомий кіноактор та колишній сенатор штату Каліфорнія та ін.;

б) імена, що вказують на особливості окремих частин тіла і деталі зовнішнього вигляду – АДАМЮК (родимки на обличчі) – сурдопедагог, науковець, ГОРБАЧОВ (позначка на голові) – перший президент СРСР, ЗАЙОНЦ (хвилясте волосся) – заступник директора Культурного центру театру «Райдуга» та заступник Голови Центру жестової мови Культурного центру УТОГ, ШЕВЧЕНКО (вуса) – український письменник і поет, ЯКОВЕНКО

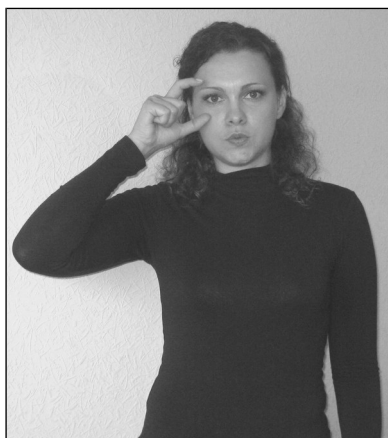
АДАМЮК

ШЕВЧЕНКО

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестові мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

(ямочка на щоці) – завуч спеціальної загальноосвітньої школи-інтернату для глухих дітей м. Полтави, ТИМОШЕНКО (коса на голові) – депутат Верховної Ради України, ЛЕЩЕНКО (кінчики волосся обабіч голови направлені вперед) – вчитель УЖМ Харківської спеціальної загальноосвітньої школи для дітей зі зниженим слухом, ПУШКІН (бакенбарди) – відомий поет, ЛАГУН (палець відсутній) - в минулому завуч спеціальної школи-інтернату № 6 для глухих дітей м. Києва, МАКСИМЕНКО (окуляри) – голова ЦП УТОГ до 2016 року, СКУРЧИНСЬКИЙ (окуляри) – директор музею історії УТОГ, ФЕРІНА (брошка) - Неля Федорівна тривалий час працювала вчителем біології у спеціальній школі-інтернаті № 6 м. для глухих дітей м. Києва та ін.;

СКУРЧИНСЬКИЙ

ТИМОШЕНКО

в) імена, що вказують на посаду, яку людина обіймає, професію, заняття, діяльність: БУБКА (жердина) – український чемпіон зі стрибків у висоту, ЗАКЛАДНИЙ - чемпіон Дефлімпійських ігор з настільного тенісу, КЛИЧКО (кулаки) – український чемпіон з боксу, САНДУГЕЙ (спорт) – Президент Спортивної федерації глухих Європи до 2018 року, СТЬОПКІН (клоун) – заслужений артист України, педагог спеціального загальноосвітнього закладу № 9 м. Києва, ХРУЦОВ (кукурудза) – колишній перший секретар ЦК КП СРСР,

* Фото Наталії Зборовської (2010).

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестовій мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

САНДУГЕЙ

СТЬОПКІН

САКУН (хапання за горло) – пенсіонер, в минулому - сурдопедагог спеціальної загальноосвітньої школи для глухих м. Полтави та ін.;

г) імена, які відображають зміст прізвища: ЗАЙЦЕВА (*заєць*) – вчений-сурдопедагог, дослідниця РЖМ, КАМЕНСЬКА (*каміння*) – головний редактор газети «Наше життя» УТОГ, Голова об'єднання нечуючих педагогів України, КУЛАКОВ (*кулак*) – співробітник Спортивної федерації глухих України, М'ЯГКИХ (*м'якість*) – артист театру «Райдуга», ПОПЛАВКО (*поплавок*) – Президент спілки глухих художників України, ЦИГАНЮК (*циган*) – свого часу очолювала Чернівецьку обласну організацію УТОГ, ШАПКА (*шапка*) – робітник Полтавського турбомеханічного заводу та ін.;

г) імена, які утворені від ініціалів – ГОНЧАРЕНКО (ВМ) – директор Культурного центру УТОГ, ЗАСЕНКО (ВВ) – директор Інституту спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, РАССЕЛ (R) – перекладач, канадська дослідниця жестової мови, КУЛЬБІДА (СВ) — українська дослідниця УЖМ в Інституті спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, МАКСИМЕНКО (ЮП) – голова Українського товариства глухих до 2016 року та ін.

* Фото Наталії Зборовської (2010).

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестовій мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

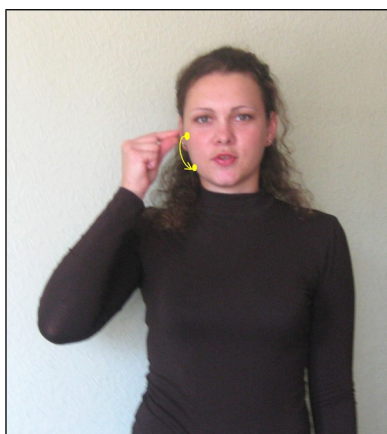

ЗАСЕНКО

РАССЕЛЛ

Варто відмітити характерну особливість УЖМ, що у родинах жестові імена передаються по спадковій лінії від батьків до дітей – ІВАНЮШЕВА (чуб) – перекладач жестової мови в Україні, науковець; ЙОКІНЕН (ворушіння вусів) – голова Всесвітньої Федерації глухих; ЧЕПЧИНА (Баку) – Голова ЦП УТОГ, науковець та ін.

ЧЕПЧИНА

ІВАНЮШЕВА

ЙОКІНЕН

У жестових мовах в межах одного функціонального стилю шанси на варіювання імені надзвичайно малі. Власне тому у класі (парадигмі) жестового власного (особистого) імені спостерігається наступне: з одного боку, в соціальному стереотипі сприйняття глухих осіб наявні стандартні форми надання імен, їх може бути в кілька (приклад Максименка Ю. П. — ОКУЛЯРИ і

* Фото Наталії Зборовської (2010).

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестовій мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

ЮП), з іншого, – не виявлено зменшувально-лагідних імен, які вживаються і є поширеними у словесній мові.

Зауважимо, що згідно з дослідженнями у відділі навчання жестової мови встановлено, що категорія власного імені є універсальною категорією, що також притаманне і вербальним мовам [4]. Така універсальність є наслідком властивості іменної-аргументованої структури. З когнітивної точки зору імена і дії означають різні за своєю сутністю явища. За Т. Гивоном (1979) імена використовуються у мові для вираження того, що залишається відносно незмінним у часі і стійким.

Зважаючи на представлене дослідження, можна зробити висновок про існування і широке застосування класу іменних жестових одиниць, які мають свої характерні особливості, поділяються на п'ять груп, візуально передають інформацію серед глухих та залишаються одним із вагомих аспектів дослідження лексики УЖМ.

Надалі перспективним напрямком лінгвальних розвідок категорії імені є вивчення жестів на позначення імен у дитячому колективі, низки географічних назв на території України та за її межами, чим почали займатися у науковому осередку з 2014 року [1].

Список використаних джерел.

1. Географічний жестівник: континенти, країни, міста. С. Кульбіда, І. Чепчина, Н.Адамюк, В. Кириченко. Посібник. Київ: СПКТБ УТОГ. 2014. 96 с.
2. Жест як елемент жестикуляції. Локалізація – компонент жесту / С.В. Кульбіда // Жестова мова й сучасність: збірник наукових праць. – 2010. – Вип. 5. – С. 159 – 175. Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/1980/>
3. Кульбіда, С.В. (2017). Кінетичні особливості української жестової мови. Три частини. С. Кульбіда. Жестівник "Українська жестова мова". Режим доступу <http://lib.iitta.gov.ua/707284/>.
4. Кульбіда С. В. Теоретико-методичні засади використання жестової мови у навчанні нечуючих : монографія / С. В. Кульбіда. - К. : Поліпром, 2010. - 503 с.

* Фото Наталії Зборовської (2010).

Кульбіда С.В. Категорія імені в українській жестові мові. С. Кульбіда. Теоретичне та методичне забезпечення навчання та виховання осіб з особливими освітніми потребами : Зб. наук. праць. Вип. 8. – Слов'янськ: ДДПУ, 2018. – С. 131 – 134.

5. Kulbida S. (2017) The Steps Ukrainian science in the Study and popularization the Ukrainian Sign Language / Svitlana Kulbida / Issues of upbringing and teaching in the context of modern conditions of objective complication of the person's social adaptation processes. – Peer-reviewed materials digest (collective monograph) published following the results of the CXXXVIII International Research and Practice Conference and I stage of the Championship in Psychology and Educational sciences (London, February 9 - February 15, 2017). - S. 26 – 28. Режим доступу gisap.eu/ru/node/119449, <http://lib.iitta.gov.ua/706729/>

6. Svitlana Kulbida (2018). Introduction features of bilingual Education of deaf People in Ukraine // - Освіта впродовж життя: соціальні запити, сучасні виклики та пріоритети в реалізації: матеріали конференції. - Київ, 22 березня 2018 року. – К., 2018. – С. 140 -150. Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/710550/>